

Taiteen nykyluennat neuvottelevat lukijansa kanssa

Saara Heikkilä

doi.org/10.23995/tht.135976

Kirja-arvio teoksesta *Tekstin nautinnosta – Kuvan luennasta kirjoittamisen aktiin*, toim. Asta Kihlman (Helsinki: SKS, 2022), 489 sivua.

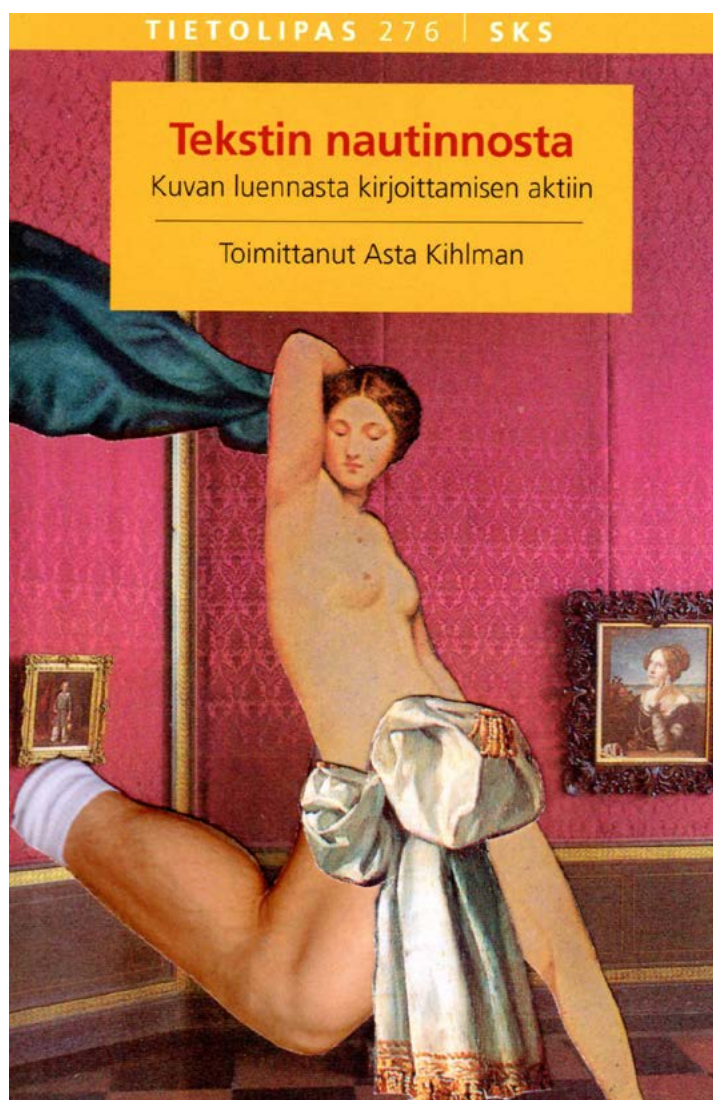
Avainsanat: *taidediskurssi, nykytaide-esseistiikka, sukupuoli, seksuaalisuus, kuvanluenta, queer-teoria*

Maailmankuvaamme leimaa moniarvoisuus ja sirpaleisuus. Yleistyksien tekeminen käy ahtaaksi, kun identiteetit ja kulttuurit monipuolistuvat. Myös visuaalisen kulttuurin kuvien luennat hankaloituvat – ne eivät enää sovi kaksinapaisille akseleille kuten mies–nainen, puhdas–likainen, kulttuuri–luonto. Miten sitten kulttuurisia tekstejä ja kuvia pitäisi lukea? Yhden vaihtoehdon tarjoaa Asta Kihlmanin toimittama antologia *Tekstin nautinnosta – Kuvan luennasta kirjoittamisen aktiin* (2022). Artikkelien teoriapohjaa haetaan jälkistrukturalisteilta Roland Barthesilta, Jacques Derridalta, Michel Foucault’lta ja Julia Kristevalta, jotka kaikki hylkäsivät binääriset vastaparit. Luennat kietoutuvat toisinkatsomisen ajatuksiin ja avaavat näkökulmia diskurssisensitiivisempään suuntaan paljastaen aina jotain yllättävää taiteen institutionaalisesta koneistosta.

Teos ajoittuu Helsingin yliopiston dosentti Harri Kalhan 60-vuotispäivään ja on eräänlainen jäähyväiskirja akateemiselle uralle Kalhan siirtyessä taiteilijaksi. Teos kokoaa yhteen Kalhan ja hänen oppilaidensa esseistisiä artikkeleita. Erittymisesti Kalhan kirjoittamat tapaustutkimukset kuten *Tapaus Havis Amanda* (2008) ja *Tom of Finland* (2012) ovat inspiroineet kirjan tutkijoi- ta queer-luontoihin.¹ Henkilöhaastattelu kirjan lopussa avaa Kalhasta dynaamisen kuvan. Saamme huomata, ettei Kalha ole tähänkään saakka pyhittänyt kaikkea aikaansa tutkimukselle, vaan on kotonaan niin tietokirjoittajana kuin taiteilijana.

1 Antu Sorainen, ”Protoqueereista naisista ja rumuudesta Merete Mazzarellan ’vampyyrikirjoissa,’” teoksessa *Tekstin nautinnosta – Kuvan luennasta kirjoittamisen aktiin*, toim. Asta Kihlman (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022), 395.

Teos on jaettu kahteen osaan: *Taiteen kehyksissä* ja *Sukupuolen kehyksissä*. Käsittääkseni osat viittaavat vertauskuvallisiin ja konkreettisiin kehyksiin, joista ja joiden ulkopuolelta käsin kulttuurisia tekstejä luetaan. Jo teoksen nimi *Tekstin nautinnosta* vihjaa ranskalaisen kulttuurintutkija Roland Barthesin ajatuksiin luetun ja tuotetun tekstin nautinnosta. Kalha paljastaakin Barthesin olevan itselleen eräänlainen oppi-isä.²

2 Petra Lehtoruusu haastattelee Harri Kalhaa, ”Tutkijuu- desta kirjoittajuuteen – akateemisuuden ambivalenssi,” teoksessa *Tekstin nautinnosta – Kuvan luennasta kirjoittamisen aktiin*, toim. Asta Kihlman (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022), 482–484.

Kirjan avaa Kalhan artikkeli ”*In flagrante delicto* – luomisen aktista luennan antiin: näytös I–II”. Luenta on moninainen yritys ymmärtää kuuluisan modernistin, ranskalaisen surrealisti Jean Cocteaun (1889–1963) henkilökuvaa erilaisista säikeistä käsin: kirjoituksista, kuvista, aikalaisista ja ajankuvasta. Kalhan tyyli kirjoittaa poikkeaa totutun tutkimusartikkelin tyylistä. Se on runollinen, monitasoinen, ajassa, henkilöissä ja paikoissa poukkoileva, ehdottava ja sanoilla leikittelevä – aivan kuten Barthesilla. Tämän vuoksi artikkelit jättävät paljon tulkinnanvaraa, mikä tekee tekstin luennasta vastavuoroisen affektiivista – herättäen lukijassa oman tulkinnan polkunsaa.

Asta Kihlman ja Petra Lehtoruusu jatkavat teoksen linjaa yllättävillä luennoilla. Kihlman rinnastaa Ellen Thesleffin teoksia musiikin terminologiaan, kun taas Lehtoruusu osoittaa historismin käyttökelpoisuuden nykytaiteen analyysissä. Lehtoruusu lähtee muistojen ja fragmenttien jäljille lukiessaan Marjo Levlinin näyttelyn *Länteen ja takaisin* teoksia suhteessa romanttiseen antikvarianismiin ja surrealistiseen runokuvaan. Näin avautuu merkityshorisontteja Levlinin teoksille, jotka konstruoivat Amerikkaan muuttaneiden sukulaisten tarinoita.

Taiteen muuttuvia merkityksiä pohditaan myös asettamalla taiteen instituutiot kysymyksen kohteiksi. Altti Kuusamo analysoi taiteilijoiden kirjoittamia lehdistötiedotteita kritiikin muotona apunaan suostuttelun käsitteet. Hänen mukaansa taiteilijat luovat teksteillään uusia taidekäsitteitä, joita seuraamalla voi uumoilla taideilmaston muutoksia.³ Taiteilijoiden omassa puheessa on havaittavissa jopa arkistumista, jonka myötä ”taiteen suuruuteen liittyvä eufo-

3 Altti Kuusamo, ”Kritiikki ennen kritiikkiä – itseviittaus taidenäyttelyjen lehdistötiedotteiden retoriikassa,” teoksessa *Tekstin nautinnosta – Kuvan luennasta kirjoittamisen aktiin*, toim. Asta Kihlman (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022), 57.

ria on vähentynyt”⁴ Tämäkin tulkinta on sukua vastaparien hylkäämiselle taiteessa, tässä: pyhä – arkinen.

Max Fritze tuo esille taiteen kaksinaisuuden soveltaessaan roskateoriaa Ateneumin roskalavan skandaaliin, joka tapahtui vuonna 1915. Silloinen intendentti oli poistattanut lukuisia teoksia Ateneumin käytäviltä sään armoille. Skandaali paisui sanomalehtikirjoittelussa parodiaksi ja sai lopulta karnevalistisia piirteitä. Fritzen teksti herättää yleismaailmallisia kysymyksiä taiteen dikotomisesta eli kahtiajakoisesta luonteesta: roska – korkeataide. Kun sama kulttuurisine siirtyy poistettavaksi, myös sen korkea-arvoisuus saa väistyä. Fritze tuo tapauksen kautta näkyväksi arvovakenteita, jotka muutoin jäisivät huomaamatta.

Psykoanalyttisiakin luentoja esiintyy, kun Kalha valottaa Pablo Picasson kuvia anaaliteoriasta käsin ja pohtii seksuaaliteorian vaikutusta siihen, miten katsomme 1900-luvun alun postikorttien lapsikuvia. Hänen mukaansa aikalaisteksteissä vähäpukeiset lapset saattoivat näyttäytyä viattomina ja romanttisina, kun taas nykytulkinta kulkee osin Freudin teorioiden vaikutuksesta vahvasti seksualisoivan linssin kautta.

Leena-Maija Rossi taas löytää feminiinisiksi miellettyjä piirteitä *Tom of Finlandin* usein hypermaskuliinisiksi tulkituista miehistä. Hän huomaa, että niin miesten rintavarustus kuin takamuskin tarjoillaan näissä teoksissa usein heteropornosta tutuilla alistuvilla asetelmilla. Annamari Vänskä puolestaan kiinnittää huomion homojen ja lesbojen näkyvyyden lähihistoriaan. Hän kysyy, onko homojen ja lesbojen näkyvyys muuttunut toisenlaisen alistamisen muodoksi, jossa näkyvyydestä on tullut vaatimus.

Kaunokirjallisuuden päähenkilöiden seksuaali- ja sukupuoli-identiteettejä pohtivat niin Livia

4 Kuusamo, ”Kritiikki ennen kritiikkiä,” 71.

Hekanaho kuin Antu Sorainenkin. Livia Hekanaho kiinnostuu Thomas Mannin pienoisormaanin *Kuolema Venetsiassa* (1912) päähenkilöstä Gustav von Aschenbachista, joka alkaa vanhoilla päivillään tuntea kuolemanviettiin sekoittunutta homoseksuaalista halua koleran turmelemassa Venetsiassa. Hekanaho lukee teoksen hahmoja lacanilaisen psykoanalyysin *sinthom-oseksuaalin* käsitteen avulla. Hän selvittää käsitteen olevan jotakin, jota vasten *normaali* voi peilata itseään. Näin ollen normaali olisi toimintaa, joka pyrkii varjelemaan elämän jatkuvuuden edellytyksiä, kun taas päähenkilön halulla ei ole tulevaisuutta. Teoksen homoseksuaalisuutta on usein luettu turmiollisena. Hekanaho muuttaa näkökulmaa queer-tulkintaan: jospa miehillä onkin hauskaa. Heillä on lupa teeskentelemättömään seksuaalisuuteen ilman tulevaisuuden painolastia.

Antu Soraisen artikkelissa lähestytään Merete Mazzarellan fiktiivisten romaanien protoqueereja naisia – kirjailija Toini Topeliusta ja Suomen ensimmäistä naisprofessori Alma Söderhjelmiä. Sorainen pohtii Mazzarellan rumuuskäsitystä, joka ilmenee heterokulttuurin sisäänrakennettujen normien valossa. Kirjoittaja muistuttaa, että Toini Topeliuksen romaaneissa naisten ulkonäkö on toimintaa, jolla vaikutetaan ympäröivään yhteiskuntaan. Mazzarella kuitenkin onnistuu nostamaan esille varhaisia sukupuoli-identiteettejä, kun esimerkiksi Alma Söderhjelm saa rauhan viimeisinä hetkinään ajatellessaan yksinkertaisesti olevansa ”tämä tässä” ilman määrittelyä.⁵

Sukupuolinäkökulmaa edustaa myös Kalhan ja Kihlmanin yhteisartikkeli, jossa he luovat monipuolisen katseen keramiikkataiteilija Sigrid af Forsellesin aikalaisvastaanottoon. Keramiikka nähtiin perhetyöille sopivana harrastuksena. Tämän vuoksi kriitikoiden oli vaikeaa suhtautua teoksiin, jotka muuttuivat syvällisiksi. Runollisesti kirjoittajat muistuttavat länsimaisesta

metaforasta, jossa nainen on ruukku, tyhjä astia, tarkoituksenaan ”ottaa vastaan ja vaalia”.⁶

Teos liputtaa viipyilevän kuvanluennan puolesta. Se on hyödyllinen kaikille, jotka pohtivat nykyluentojen mahdollisuuksia. Kihlman sanoo luentojen olevan osallistavia.⁷ Teosta lukiessani huomaan tämän selvästi. Nykyluennat neuvottelevat lukijansa kanssa ja kannustavat omiin tulkintoihin. Ne ehdottavat ja kysyvät. Historiallinen etäisyys kääntyy voimavaraksi, joka auttaa näkemään kulttuurisia tekstejä kirkkaammin menneisyydestä sekä tulevaisuudesta käsin. Aivan kuten Kalha arvoitukseksi noteeraa yhdessä kirjan artikkeleista ”minusta alkaa oikeasti tuntua siltä, että kuvalla on kyky *muistaa eteenpäin*”.⁸

FM, aikuispedagogi **Saara Heikkilä** on taidehistorioitsija, joka työskentelee yleisöjen parissa Serlachius-museoissa. Kiinnostuksen kohteita ovat metodologia, visuaalinen analyysi sekä taiteen ilmiöt.

5 Sorainen, ”Protoqueereista naisista ja rumuudesta,” 412.

6 Harri Kalha & Asta Kihlman, ”Sigrid af Forselles – korutaiteen monumentalisti,” teoksessa *Tekstin nautinnosta – Kuvan luennasta kirjoittamisen aktiin*, toim. Asta Kihlman (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022), 467.

7 Asta Kihlman, ”Johdanto: Tekstin nautinnosta – kuvan luennasta kirjoittamisen aktiin,” teoksessa *Tekstin nautinnosta – Kuvan luennasta kirjoittamisen aktiin*, toim. Asta Kihlman (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022), 8.

8 Harri Kalha, ”*In flagrante delicto* – luomisen aktista luennan antiin: II näytös,” teoksessa *Tekstin nautinnosta – Kuvan luennasta kirjoittamisen aktiin*, toim. Asta Kihlman (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022), 273.